

พืชอาหารช้างที่ช่วยควบคุมการเจริญพันธุ์

Plants against aggressive behaviour and musth in elephant

ธรรมนูญ เต็มไชย* และ เพชรรัตน์ ดีแก้ว

ศูนย์วิจัยและพัฒนาอนุรักษ์ธรรมชาติและสัตว์ป่า จังหวัดเพชรบุรี,
สำนักอุทยานแห่งชาติ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, กรุงเทพฯ

*Thammanoon Temchai/ Email: dhamma57@gmail.com

National Parks Office, Department of National Parks, Wildlife and Plant Conservation, THAILAND

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของการศึกษาเรื่องนี้ คือ เพื่อค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับองค์ความรู้เกี่ยวกับพืชอาหารช้างที่มีการนำมาใช้ในการควบคุมความสมดุลร่างกายของช้างป่า โดยเฉพาะในช่วงที่ช้างป่ามีการตกมัน เพื่อนำมาส่งเสริมให้มีการปลูกเป็นพืชอาหารช้างป่า ซึ่งจะช่วยควบคุมการขยายตัวของประชากรช้างป่า และลดอาการตกมัน ซึ่งนอกจากลดโอกาสในการผสมพันธุ์แล้ว ยังช่วยลดความดุร้ายของช้างจากอาการตกมัน

คำสำคัญ : ช้างป่า ตกมัน พืชอาหารช้าง

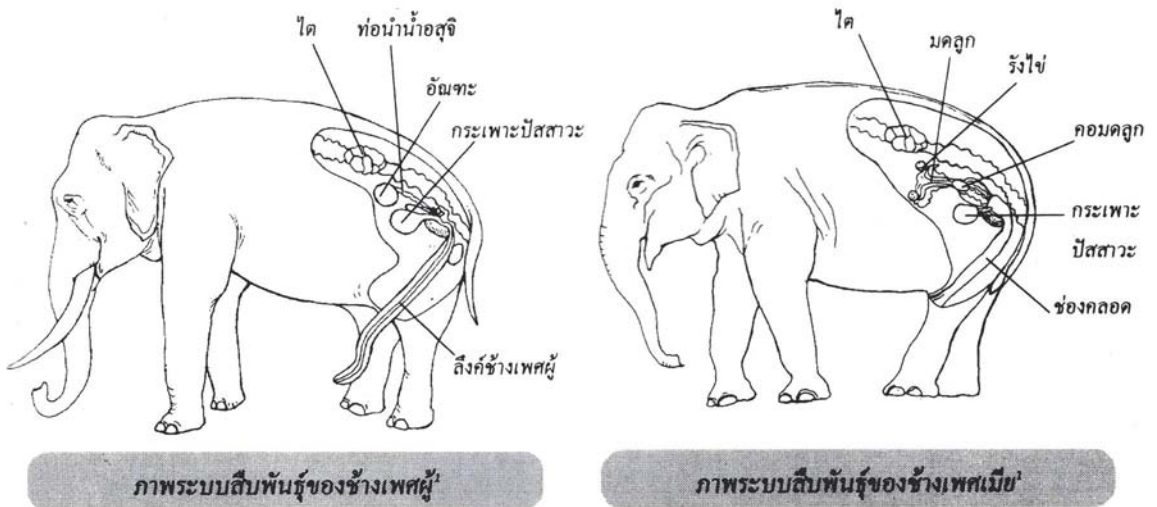
ABSTRACT

The objective of this study was to research and collect information on the knowledge of elephant food plants that are used to regulate the body balance of wild elephants, especially during the period of musth. This will help control the expansion of the wild elephant population and reduce the symptoms of estrus which in addition to reducing the chances of breeding, It also reduces the ferocity of the elephant in musth period.

Keywords : Elephant, musth, Plants

บทนำ

สถานการณ์ความรุนแรงของปัญหาช้างป่าในภูมิภาคต่าง ๆ ส่วนหนึ่งเกิดจากประชากรช้างป่ามีอัตราการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เพราะการอนุรักษ์ที่เข้มแข็ง แต่มีอีกประเด็นที่น่าสนใจ คือ ระยะเวลาการตกมันของช้างป่ายาวนานมากกว่าปกติตามธรรมชาติ มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน (2563) กล่าวว่า อาการตกมันของช้างจะเป็นอยู่ประมาณ 2 – 3 สัปดาห์ จึงค่อย ๆ ทุเลาลง แต่สภาพการณ์ปัจจุบัน พบว่าช้างป่ามีระยะเวลาการตกมันที่ยาวนานขึ้น ทำให้ช่วงเวลาหรือโอกาสในการผสมพันธุ์เพิ่มขึ้นด้วย และรวมถึงความเสี่ยงของชุมชนจากอาการดุร้ายของช้างตกมัน A. M. Greene *et al.* (2020) ได้ทำการศึกษาภูมิปัญญาในการรักษาช้างเลี้ยงของควาญช้างชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย และได้กล่าวว่า ช้างที่มีอาการตกมันจะถูกแยกออกมาและจะให้อาหารที่ช่วยลดอาการตกมันของช้าง ซึ่งเชื่อว่าจะช่วยทำให้ระยะเวลาในการตกมันของช้างสั้นลง ควาญช้างชาวกะเหรี่ยงได้ให้ข้อมูลว่า ความรุนแรงและระยะเวลาในการตกมันของช้างแต่ละตัวมีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับความแข็งแรงและสุขภาพโดยรวมของช้าง ถึงแม้สัตวแพทย์มีความพยายามที่จะหาวิธีการทำหมันให้กับช้างป่า เพื่อควบคุมจำนวนประชากร แต่โดยที่ช้างเป็นสัตว์ขนาดใหญ่ มีผิวหนังที่หนาถึง 2.5 – 3.5 เซนติเมตร และระบบสืบพันธุ์ เช่น ลูกอัณฑะ ท่อนำอสุจิ และต่อมที่เกี่ยวข้องกับการสืบพันธุ์ จะอยู่ในส่วนลึกภายในช่องท้องของช้าง (กฤษฎา และคณะ, 2545) ซึ่งต่างจากสัตว์เลี้ยงชนิดอื่น ๆ จึงเป็นเรื่องยากที่จะใช้วิธีการยิงยาสลบแล้วผ่าตัดทำหมัน รวมถึงข้อกังวลว่าการทำหมันจะทำให้โครงสร้างประชากรของช้างป่าในระยะยาวผิดไปจากที่ควรเป็น ซึ่งหมายถึงผลกระทบที่ไม่ควรเสี่ยง

ภาพที่ 1 ระบบสืบพันธุ์ของช้าง
ที่มา : กฤษฎา และคณะ (2545)

ในอดีต ช้างสามารถหากินพืชสมุนไพรเพื่อรักษาความผิดปกติต่าง ๆ ได้เอง เนื่องจากถูกเลี้ยงไว้ในป่า สมบูรณ์ (กฤษฏา และคณะ, 2545) รวมถึงช้างป่าที่มีอาหารในธรรมชาติที่ครบถ้วนช้างป่าสามารถเลือกกินตามความต้องการของร่างกายได้ แต่ในปัจจุบันความหลากหลายของพืชพรรณที่ช้างป่าจะใช้เป็นอาหารในพื้นที่ป่าได้ลดลงทั้งปริมาณและชนิด ส่วนหนึ่งเกิดจากการรบกวนโดยมนุษย์และอีกส่วนเกิดจากความเปลี่ยนแปลงของสภาพธรรมชาติที่ยากแก่การควบคุม การสร้างแหล่งอาหารช้างที่เน้นการปลูกพืชเพียงบางชนิด เช่น หญ้าปศุสัตว์ซึ่งให้โปรตีนสูง รวมถึงพืชผลทางการเกษตรซึ่งมักมีรสหวาน จึงส่งผลให้ช้างป่าขาดแคลนอาหารที่หลากหลาย เกิดความไม่สมดุลของร่างกาย โดยเฉพาะรสหวานและโปรตีนจะมีผลในการเพิ่มการเจริญพันธุ์ได้ดี (อัชชาริยะ, 2560) ดังนั้น แนวทางหนึ่งที่มีความเป็นไปได้ คือ การควบคุมระยะเวลาเจริญพันธุ์ให้เป็นปกติหรือให้ลดน้อยลง โดยใช้พืชอาหารช้างเป็นตัวควบคุมความสมดุลของร่างกาย ให้ใกล้เคียงกับธรรมชาติดั้งเดิมมากที่สุด รวมถึงการเพิ่มสัดส่วนของพืชอาหารช้างที่ไม่กระตุ้นการตกมัน ประกอบกับการใช้แนวทางการคัดเลือกอาหารที่จะช่วยปรับสมดุลของชีวิตมาผนวกองค์ความรู้เข้าไว้ด้วยกัน

ในตำราเกี่ยวกับการดูแลช้าง ได้กล่าวถึงพืชหลายชนิดที่ใช้สำหรับช้างตกมัน หรือใช้เป็นยารักษาโรคอื่น ๆ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการจัดการช้างป่าในธรรมชาติได้เป็นอย่างดี ซึ่งไม่เพียงเฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น ในประเทศอินเดีย ก็ได้มีการศึกษาเรื่องนี้กันมายาวนาน โดยใช้หลักของอายุรเวท ซึ่งแยกแขนงเป็นศาสตร์ทางอายุรเวทของช้าง (Hastyayurveda) อัชชาริยะ (2560) ได้อธิบายถึงหลักของอายุรเวท ว่าเป็นศาสตร์ที่เก่าแก่ของอินเดีย หมายถึงวิทยาศาสตร์ที่ใช้อธิบายการควบคุมอาหารว่าสิ่งใดควรรับประทานและสิ่งใดไม่ควรรับประทาน รวมทั้งบอกให้รู้ช่วงเวลาที่ดีและไม่ดีของชีวิต ช่วงเวลาแห่งความสุขและความทุกข์ของชีวิต โดยอ้างคัมภีร์อายุรเวท ความตอนหนึ่งว่า อาหาร การนอน และพรหมจรรย์ (การยับยั้งชั่งใจทางกามารมณ์) เป็นเสาหลักสามประการที่ช่วยเสริมความมั่นคง ความแข็งแรง และความสมบูรณ์แบบให้กับร่างกายของเรา โดยองค์ประกอบพื้นฐานของชีวิต (ปัญจมหากฐะ) ประกอบด้วยธาตุทั้ง 5 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศ มีพลังงานทางชีวภาพ 3 ประการ ที่ขับเคลื่อนกันอย่างสมดุล คือ วาตะ (พลังงานการเคลื่อนไหว) ปิตตะ (พลังงานความร้อน) และภษะ (พลังงานจากของเหลว) ซึ่งความผิดปกติของร่างกายจะเกิดจากการขาดสมดุลของพลังงานทั้ง 3 ดังกล่าวข้างต้น โดยที่รสนชาติ (ของอาหารหรือสสาร) สามารถเพิ่มหรือลดพลังงานทั้ง 3 ซึ่งพอสรุปเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเจริญพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตได้ ดังนี้

รสหวาน ให้พลังงานสูงที่สุด ทำให้เพิ่มความสามารถในการเจริญพันธุ์ กระตุ้นให้เกิดการรวมตัวกันของไข่และอสุจิ (ยกเว้นน้ำผึ้ง) ในกลุ่มพืชพรรณ เช่น อ้อย กัลฉ่าย มะพร้าว ขนุน ใผ่ และชนิดที่มีรสหวานทั้งหมด รสเปรี้ยว มีหน้าที่ลดปริมาณของอสุจิ ในกลุ่มพืชพรรณ เช่น มะขาม มะม่วง มะกอก ยกเว้นมะขามป้อม ที่มีรสเปรี้ยวแต่ไม่ส่งผลในการลดหรือการเพิ่มการเจริญพันธุ์ รสเค็ม ไม่ได้มีผลต่อการเพิ่มหรือลดการเจริญพันธุ์ เช่น เกลือ (ในดินโป่ง) รสเผ็ด ช่วยลดความแข็งแรงก้ำยาในผู้ชาย ลดจำนวนและความแข็งแรงของอสุจิ พืชในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นเครื่องเทศ ซึ่งช้างป่าไม่ชอบกินอยู่แล้ว ยกเว้นช้างเลี้ยงที่มีการใช้พืชกลุ่มนี้บางชนิดสำหรับการแก้ไขอาการตกมันของช้าง รสขม ทำให้จำนวนอสุจิลดลง และเป็นยารักษาโรคอื่น ๆ ได้ ในกลุ่มพืชพรรณ เช่น มะระ หญ้าแฝก สะเดา แคน ชี้อกา กอมขม

เป็นต้น ยกเว้น บอระเพ็ด และบวบ ที่ไม่ส่งผลในการลดหรือการเพิ่มการเจริญพันธุ์ รสฝาด ให้พลังงานต่ำที่สุด ช่วยลดการหลั่งอสุจิ รสฝาดที่อยู่ในกลุ่มพืชพรรณ เช่น สมอไทย สมอพิเภก พุทธรักษา สีสียด

กฤษณา และคณะ (2545) กล่าวว่า ในช่วงต้นฤดูฝนหญ้าเขียวชอุ่ม ช้างได้กินอาหารเต็มที่ อาจทำให้เกิดการไหลของน้ำมันตรงขมับได้ ที่ความสูงช้างเรียกกันว่า “ตักมันหญ้า” ซึ่งผู้เชี่ยวชาญเคยสังเกตว่าในช่วงต้นฤดูฝนช้างป่าชอบมาลอกเปลือกต้น ปออีเก้ง (*Pterocymbium javanicum* R. Br.) และใบ/เปลือกของต้น จิกนมยาน (*Barringtonia macrocarpa* Hassk.) กินเป็นอาหาร ซึ่งทั้ง 2 ชนิดดังกล่าว มีรสฝาด สันนิษฐานว่า ช้างป่ารู้จักกินพืชที่ช่วยแก้ทางให้ร่างกายสมดุลกันได้ตามธรรมชาติ แต่ที่สังเกตอีกประการ คือ พืชทั้ง 2 ชนิด นี้ได้ลดลงจากธรรมชาติจากการกินของช้างป่า เพราะหากต้นขนาดไม่ใหญ่มากนัก ช้างป่าจะล้มต้นกินทั้งใบทั้งเปลือก นอกจากนี้ ยังมีพืชที่มีรสฝาดอีกหลายชนิด เช่น จิกน้ำ (*Barringtonia acutangula* (L.) Gaertn.) อย่างไรก็ตาม ศาสตราจารย์ ดร.อำนาจ คอวนิช เคยให้ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า หญ้าที่ช้างกินในฤดูฝน จะเป็นหญ้าอ่อน (แต่กระบัตใหม่) ทำให้การย่อยไม่ดี ช้างจึงเลือกกินพืชรสฝาดเพื่อรักษา ระบบขับถ่าย

Sharma (2006) กล่าวว่า หลักอายุรเวท ไม่เพียงเป็นศาสตร์สำหรับมนุษย์ แต่ยังสามารถใช้กับสัตว์ เช่น ม้า วัว และช้าง เป็นตำราอายุรเวทที่แตกแขนงลึกลงไปเฉพาะทาง โดยมีพื้นฐานหลักการเดียวกับที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เพื่อนำไปใช้กับม้าและช้างศึกของกษัตริย์ในอินเดีย (Marzar G., 1994) Jayakumar S. et al. (2017) ได้กล่าวถึงชนิดพันธุ์พืชที่ใช้ในการรักษาช้างจากโรคต่าง ๆ รวมทั้งพืชที่ความสูงช้างใช้เพื่อลดอาการตักมันของช้าง ในพื้นที่ภาคใต้ของประเทศไทย Ananth D. (2000) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การตักมันในช้าง ในประเทศไทย และได้กล่าวถึงวิธีการจัดการและการควบคุมอาการตักมันของช้าง ว่าอาการตักมันของช้างเป็นกระบวนการทางสรีรวิทยา จึงไม่มีรูปแบบการรักษาโดยเฉพาะ การจัดการโดยทั่วไปรวมไปถึงการเลี้ยงอย่างถูกต้องและให้ช้างกินอาหารที่มีลักษณะอ่อนนุ่มและฉ่ำน้ำ เช่น แตงกวา (cucumber) น้านมข้าว (curd rice) เป็นต้น

ศูนย์วิจัยและพัฒนาอนุรักษ์มรดกทางชาติ จังหวัดเพชรบุรี ได้รายงานการสำรวจพืชอาหารช้างป่าในพื้นที่โครงการพระราชดำริ เมื่อปี พ.ศ. 2555 พบพืชที่ช้างป่าใช้ประโยชน์ 98 ชนิด และทำการสำรวจพืชที่ช้างป่าและกระทิง ใช้ประโยชน์ ครอบคลุมทั้งอุทยานแห่งชาติกุยบุรี พบจำนวน 232 ชนิด ในจำนวนนี้ เป็นชนิดที่ช้างป่าใช้ประโยชน์ 196 ชนิด (ธรรมบุญ และคณะ, 2561) จิรัชย์ และ วุฒินันท์ (2558) รวบรวมข้อมูลพืชอาหารช้างป่าพื้นที่ภูหลวง จังหวัดเลย ไว้จำนวน 31 ชนิด และพืชเหล่านี้ ได้นำมาคัดกรองชนิดที่มีการนำมาใช้ประโยชน์ในการจัดการแก้ไขอาการช้างตักมัน และที่เป็นไปตามหลักอายุรเวทในส่วนที่เกี่ยวกับการลดการเจริญพันธุ์ มีดังนี้

กระดอเย็น (*Salacia noronhioides* Pierre) สมุนไพรที่มีสรรพคุณยับยั้งฮอร์โมนในเพศชาย ช่วยลดกำหนดได้เป็นอย่างดี หรือที่บางคนเรียกว่า”สมุนไพรสลายน้ชั่ง” (ปิ่น, 2554)

กระดอหด หรือ ขอบนาง (*Salacia macrophylla* Blume) พืชสกุลเดียวกับกระดอเย็น สรรพคุณทางยาเช่นเดียวกับกระดอเย็น

กล้วย (*Musa* spp.) (ส่วนของลำต้น) กล้วย มี 2 ส่วนที่ให้ผลต่อช้างแตกต่างกัน คือ ส่วนของลำต้น ช่วยบรรเทาอาการตักมัน ในประเทศไทยมีการใช้ส่วนของลำต้น (เหวก) เนื่องจากมีน้ำที่เป็น

ของเหลวซึ่งจะช่วยลดอาการตกมันได้ โดยให้ข้างกินของเหลวที่ได้จากลำต้นของกล้วย (Jayakumar S. et al., 2017) ในขณะที่ส่วนของผลกล้วยเป็นอาหารเสริมที่ดี (กฤษญา และคณะ, 2545) คือ ช่วยบำรุงสมรรถภาพทางเพศ ดังนั้น หากจะเลือกปลูกกล้วยเป็นอาหารข้าง ควรเลือกปลูก **กล้วยป่า (*Musa acuminata* Colla)** ซึ่งมีผลเล็ก เมล็ดมาก นอกจากนี้ กล้วยยังมีประโยชน์ในการสร้างความชุ่มชื้นให้กับพื้นที่ได้เป็นอย่างดี

กอมขม (*Picrasma javanica* Blume) ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก ทุกส่วนมีรสขม ข้างป่าเลือกกินพืชชนิดนี้เป็นบางครั้ง โดยเฉพาะต้นขนาดเล็กที่พอจะต้นลำต้นให้เอนลงได้

กะพ้อ (*Licuala spinosa* Thunb.) ลำต้นที่ติดกับยอด แก้อาการปวดศีรษะได้ จึงเชื่อว่าจะช่วยบรรเทาอาการคลื่นไส้จากการตกมันได้ด้วย

เกี่ยวขู้ (*Uncaria callophylla* Blume ex Korth.) น้ำที่อยู่ในเถา มีรสฝาด ผู้หญิงมีประจำเดือนกินบ่อย ๆ จะทำให้เป็นหมัน ในสกุลเดียวกันและมีสรรพคุณเหมือนกัน คือ **กาพุ่ม (*U. cordata* (Lour.) Merr.)** **เขาควายแม่หลุบ (*U. macrophylla* Wall.)** (ธรรมนุญ และ ทรงธรรม, 2559)

ขี้เหล็ก (*Senna siamea* (Lam.) H. S. Irwin & Barneby) ใบอ่อนมีสาร phytoestrogen สูง ช่วยต่อต้านฮอร์โมนที่ทำให้เกิดการตกมันในข้างป่า (H M De Nys et al., 2010)

แคป่า (*Markhamia stipulata* (Wall.) Seem. var. *pierrei* (Dop) Santisuk) ดอกและผลอ่อนมีรสขม

จันทน์เทศ (*Myristica fragrans* Houtt.) ผลมีกลิ่นหอม รสขมฝาดและเผ็ดร้อน ในประเทศอินเดีย ได้นำมาใช้แก้อาการตกมันของข้างเลี้ยงโดยใช้ส่วนของผลที่แห้งนำไปบดละเอียดให้เป็นแป้งผสมกับอาหารที่จะให้ข้าง (Jayakumar S. et al., 2017) ชนิดที่คล้ายกันและพบในภาคตะวันออก คือ **กรวยป่า (*Horsfieldia irya* (Gaertn.) Warb.)** ใบอ่อนรสเปรี้ยว ผลแบบเดียวกับจันทน์เทศ

จิกนมยาน (*Barringtonia macrocarpa* Hassk.) กินเป็นอาหาร มีรสฝาด สันนิษฐานว่าข้างป่ารู้จักกินเพื่อปรับร่างกายให้สมดุลไม่ให้เกิดอาการ “ตกมันหญ้า” จากการกินหญ้าอ่อนในฤดูฝนมากเกินไป แต่ที่สังเกตอีกประการ คือ พืชชนิดนี้ได้ลดลงจากธรรมชาติจากการกินของข้างป่า เพราะหากต้นไม้ใหญ่มากนัก ข้างป่าจะล้มต้นกินทั้งใบทั้งเปลือก

จิกน้ำ (*Barringtonia acutangula* (L.) Gaertn.) สรรพคุณเช่นเดียวกับจิกนมยาน (*B. macrocarpa* Hassk.)

แตงกวา (*Cucumis sativus* L.) เหมาะสำหรับข้างตกมัน (กฤษญา และคณะ, 2545; Ananth D., 2000) ผลสดของแตงกวา ใช้รับประทาน เป็นยาเย็น ลดความร้อนในร่างกาย

ปออีแก้ง (*Pterocymbium javanicum* R. Br.) ใบ/เปลือกต้น ข้างป่าชอบกินช่วงต้นฤดูฝน เข้าใจว่าธรรมชาติให้ข้างป่ากินเพื่อแก้อาการ “ตกมันหญ้า” จากการกินหญ้าอ่อนในฤดูนี้มากเกินไป

บอระเพ็ด (*Tinospora crispa* (L.) Hook. f. & Thomson) รสขม แต่พืชชนิดนี้ เป็นช้อยกเว้นว่า ไม่มีผลในการลดหรือการเพิ่มการเจริญพันธุ์ (ปลูกในเชิงของพืชอาหารข้างที่ไม่เพิ่มการเจริญพันธุ์)

ปลาไหลเผือก (*Eurycoma longifolia* Jack) ทุกส่วนมีรสขม สรรพคุณเช่นเดียวกับกอมขม

ฝาง (*Caesalpinia sappan* L.) แก่นฝางมีรสฝาด และรสเย็น ช่วยลดอาการเจ็บปวด และ

แก่นมีฤทธิ์ในทางช่วยคุมกำเนิด (สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพ (องค์การมหาชน) อ้างโดย Medthai.com) ในรายงานของ ธรรมนุญ และคณะ (2561) มีซังป่าในอุทยานแห่งชาติกุยบุรีกินฝางเป็นอาหาร แต่ยังไม่มียางานว่าซังป่าภาคตะวันออกเฉียง

พระเจ้าห้าพระองค์ (*Dracontomelon dao* (Blanco) Merr. & Rolfe) ไม้ต้นขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ ผลสุกมีรสเปรี้ยว ซังป่าชอบกิน แต่พบไม้ชนิดนี้ได้เล็กน้อยและออกผลตามฤดูกาล

พริกไทย (*Piper nigrum* L.) ในประเทศอินเดีย ได้นำมาใช้แก้อาการตกมันของซังเลี้ยงโดยนำเมล็ดแห้งมาผสมกับเกลือบดให้ละเอียดนำไปผสมกับอาหารที่จะให้ซังกิน (Jayakumar S. et al., 2017) เป็นพืชที่มีรสเผ็ดช่วยลดความแข็งแรงกำยาในผู้ชาย ลดจำนวนและความแข็งแรงของอสุจิ (อัคซาร์ยะ, 2560) สำหรับในประเทศไทยยังไม่พบรายงานว่าซังป่ากินพริกไทย

เพกา (*Oroxylum indicum* (L.) Benth. ex Kurz) ผลและยอดอ่อน มีรสขม เป็นอาหารซัง

ผักข่า (*Momordica cochinchinensis* (Lour.) Spreng.) ยอดอ่อน และใบ (มีรสขม) ช่วยแก้พิษไข้ พิษอักเสบ แก้อาการปวดบวม ส่วนของราก และลำต้น ใช้คุมกำเนิด ช่วยลดน้ำตาลในเลือด และมีสารต้านอนุมูลอิสระ (สภาเกษตรกรแห่งชาติ, 2561)

ผักเขี้ยว (*Benincasa hispida* (Thunb.) Cogn.) มีการกล่าวถึงในเอกสารและตำราเกี่ยวกับการแก้ไขซังที่มีอาการตกมัน โดยการให้ซังกินผักเขี้ยวแล้วจะบรรเทาอาการลงได้ (อำนาจ, 2518; กฤษณา, 2545; สถาบันคชบาลแห่งชาติในพระอุปถัมภ์ฯ, 2553) เนื่องจากภายในมีสารที่มีลักษณะคล้ายฮอร์โมนในซัง ทำให้ซังสร้างฮอร์โมนออกมามากกว่าปกติเป็นผลให้การตกมันหยุดชะงัก (A.M. Greene et al., 2020)

มะกอกป่า (*Spondias pinnata* (L. f.) Kurz) ไม้ยืนต้นขนาดกลาง ใบและผลรสเปรี้ยว

มะขามป้อม (*Phyllanthus emblica* L.) มีรสเปรี้ยวแต่ไม่ส่งผลในการลดหรือการเพิ่มการเจริญพันธุ์ (ปลูกในเชิงของพืชอาหารซังที่ไม่เพิ่มการเจริญพันธุ์)

มะตูม (*Aegle marmelos* (L.) Corrêa) สารสกัดจากมะตูม (ใบ เมล็ด ผล เปลือก) มีฤทธิ์คุมกำเนิดในเพศชายแต่ไม่ถาวร เนื่องจากไปลดระดับฮอร์โมนเทสโทสเตอโรน ลดน้ำหนักของอวัยวะสืบพันธุ์ และมีผลต่อสเปิร์มในด้านการเคลื่อนที่ ความแข็งแรง การมีชีวิตรอด (สุภาภรณ์, 2559)

มะไฟป่า (*Baccaurea ramiflora* Lour.) ไม้ต้นขนาดเล็ก พบตามป่าดิบชื้น ผลและใบรสเปรี้ยวจัด ช่วงผลตก จะออกตามลำต้นและตามกิ่ง ซังป่าจะเซ็งวงรัดและรัดลำต้นเพื่อกินเป็นอาหาร

มะม่วงป่า (*Mangifera* spp.) ไม้ยืนต้นขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ โดยทั่วไปซังป่าชอบกินมะม่วงสุกซึ่งมีกลิ่นหอม ผลสุกมะม่วงป่ามีรสเปรี้ยว มีหลายชนิด ในพื้นที่ป่าเหลือให้พบน้อยมาก เช่น มะม่วงไข่แลน(M. sp.)

ระกำ (*Salacca wallichiana* Mart.) ผลสุกรสเปรี้ยว ปกติซังป่าชอบกิน และยังช่วยเก็บความชุ่มชื้นในดินได้ดี

ละหุ่งเครือ (*Byttneria andamanensis* Kurz) น้ำในเถามีรสฝาด ชาวกะเหรี่ยงใช้เป็นสมุนไพรเพื่อคุมกำเนิดในผู้หญิง (ธรรมนุญ และ ทรงธรรม, 2559)

สมอไทย (*Terminalia chebula* Retz.) ในประเทศอินเดีย ได้นำมาใช้แก้อาการตกมันของช้างเลี้ยง โดยนำผลแห้งมาบดให้ละเอียดผสมกับข้าวต้มสุกปั้นเป็นยาลูกกลอนให้ช้างกิน (Jayakumar S. et al., 2017)

สมอพิเภก (*Terminalia bellirica* (Gaertn.) Roxb.) ไม้ยืนต้นในสกุลเดียวกับสมอไทย มีสรรพคุณใกล้เคียงกัน

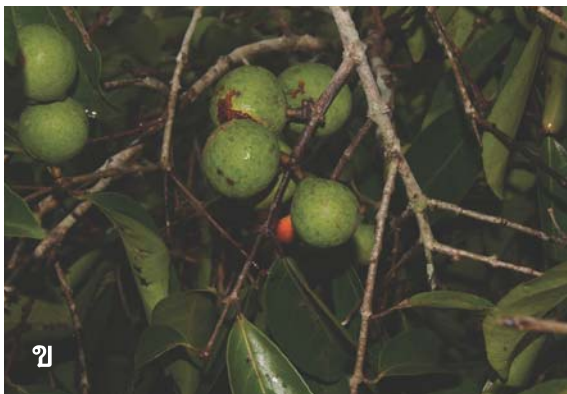
สะเดา (*Azadirachta indica* A. Juss.) ทุกส่วนมีรสขม แต่ในป่าธรรมชาติจะไม่พบชนิดนี้

หวาย (rattans) ตำรายาไทย หัวหรือรากและยอดหวาย มีรสขมเย็นเมาเล็กน้อย ใช้ปรุขยาгин ดับพิษร้อน พิษไข้ แก้ท้องซึ่ม แก้พิษ ดับปวดพิการ แก้ไอ บำรุงน้ำดี แก้ร้อนในกระหายน้ำ หน่อหวาย ในความเชื่อโบราณของชาวภาคใต้ เชื่อว่า การกินยอดหวายจะทำให้ส่งผลกระทบต่อสมรรถภาพทางเพศ แต่ในภายหลังมีการแก้ไขข้อมูลไปในทางตรงกันข้าม (อาจเพื่อหวังผลทางการค้า หรือ อาจเป็นข้อมูลใหม่ที่ลบล้างความเชื่อเดิม) ในกลุ่มพืชจำพวกหวาย มีหลายชนิดที่รับประทานได้ (และพบว่าช้างป่ากินเป็นอาหาร) เช่น หวายขม (*Calamus diepenhorstii* Miq.) หวายขี้เสี้ยน (*C. erectus* Roxb.) หวายเตาใหญ่ (*Korthalsia laciniosa* (Griff.) Mart.) หวายกึ่งน้ำพราย (*Plectocomiopsis geminiflora* (Griff.) Becc.)

หอมใหญ่ (*Allium cepa* L.) ในประเทศอินเดีย ได้นำมาใช้แก้อาการตกมันของช้างเลี้ยงโดยผสมกับโปรตีนในน้ำมันและนำไปให้ช้างกิน (Jayakumar S. et al., 2017) แต่ในประเทศไทยยังไม่พบการรายงานว่าช้างป่าจะกินหอมใหญ่ และหอมใหญ่ไม่ใช่พืชในธรรมชาติในป่าไทย

สรุป

การใช้ภูมิปัญญาทางด้านอายุรเวท ซึ่งเป็นศาสตร์เก่าแก่ของอินเดีย และภูมิปัญญาการจัดการช้างของภูมิภาคต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการคัดเลือกชนิดพืชที่จะปลูกฟื้นฟูความสมบูรณ์ของแหล่งอาหารช้างป่า เพิ่มความหลากหลายของพืชอาหารช้างให้ใกล้เคียงกับธรรมชาติ เป็นสิ่งที่ควรคำนึงถึงซึ่งไม่เพียงแต่ช่วยปรับสมดุลชีวิตของช้างป่าไม่ให้เกิดการเจริญพันธุ์ที่มากผิดปกติ ยังเป็นพืชอาหารที่หลากหลาย มีสรรพคุณทางยาในตัวเองที่ช้างป่าสามารถเลือกกินได้ เป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาและที่สำคัญ คือ พืชแต่ละชนิดที่ปลูกไว้ในป่าจะช่วยทำหน้าที่ในการอนุรักษ์ดินและน้ำในธรรมชาติให้คงความสมบูรณ์ด้วย อย่างไรก็ตาม ในรายงานนี้เป็นเพียงข้อมูลเบื้องต้นที่ได้จากการค้นคว้าจากข้อมูลแหล่งสำคัญ ๆ ซึ่งยังไม่ครบถ้วน โดยกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช จะได้ทำการศึกษาเพิ่มเติมและพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ รวมถึงแนวทางการขยายพันธุ์พืชเหล่านี้ต่อไป

ภาพที่ 2 ก. และ ข. กระจูดเหิน (*Salacia noronhioides* Pierre) ค. กกล้วยป่า (*Musa acuminata*) ง. กะพ้อ (*Licuala spinosa* Thunb.) จ. กอมขม (*Picrasma javanica* Blume) ฉ. เกี้ยวชู้ (*Uncaria callophylla* Blume ex Korth.)

ภาพที่ 3 ก. กรวยป่า (*Horsfieldia irya* (Gaertn.) Warb.) ข. แคป่า (*Markhamia stipulata* (Wall.) Seem. var. *pierrei* (Dop) Santisuk) ค. และ ง. จิกนมขาน (*Barringtonia macrocarpa* Hassk.) จ. และ ฉ. จิกน้ำ (*Barringtonia acutangula* (L.) Gaertn.)

ภาพที่ 4 ก. ปออีแก้ง (*Pterocymbium javanicum* R. Br.) ข. บอระเพ็ด (*Tinospora crispa* (L.) Hook. f. & Thomson) ค. ปลาไหลเผือก (*Eurycoma longifolia* Jack) ง. ฟาง (*Caesalpinia sappan* L.) จ. พระเจ้าห้าพระองค์ (*Dracontomelon dao* (Blanco) Merr. & Rolfe)

ภาพที่ 5 ก. พระเจ้าห้าพระองค์ (*Dracontomelon dao* (Blanco) Merr. & Rolfe) ข. พริกไทย (*Piper nigrum* L.) ค. เพกา (*Oroxylum indicum* (L.) Benth. ex Kurz) ง. ฟักข้าว (*Momordica cochinchinensis* (Lour.) Spreng.)

ก

ข

ค

ง

จ

ภาพที่ 6 ก. ฟักเขียว (*Benincasa hispida* (Thunb.) Cogn.) ข. มะกอก (*Spondias pinnata* (L. f.) Kurz)
 ค. มะขามป้อม (*Phyllanthus emblica* L.) ง. มะตูม (*Aegle marmelos* (L.) Corrêa) จ. มะไฟป่า
Baccaurea ramiflora Lour.)

ก

ข

ง

จ

ฉ

ภาพที่ 7 ก. มะม่วงป่า (*Mangifera* sp.) ข. ระกำ (*Salacca wallichiana* Mart.) ค. ละหุ่งเดริอ (*Byttneria andamanensis* Kurz) ง. สมอไทย (*Terminalia chebula* Retz.) จ. สมอพิเภก (*Terminalia bel-lirica* (Gaertn.) Roxb.) ฉ. สะเดา (*Azadirachta indica* A. Juss.)

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

กฤษฎา ลังกา, เณลิมชาติ สมเกิด, ฉัตรโชติ ทิตาราม, ตฤยวรรธ สุทธิแพทย์, เบญจมาศ บุญศาสตร์ และ พรสวรรค์ พงษ์โสภณจิตร. 2545. **คู่มือดูแลสุขภาพช้างเบื้องต้น**. สาขาวิชาคลินิกช้าง และสัตว์ป่า กลุ่มวิชาคลินิกสัตว์เลี้ยงเป็นเพื่อน คณะสัตวแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.

จิรัชย์ อาคะจักร และ วุฒินันท์ พวงสาย. 2558. **การศึกษาพฤติกรรมการกินพืชอาหารของช้างฝูง และช้างโทน ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูหลวง จังหวัดเลย**. หน้า 401–447. ใน ผลงานวิจัย และรายงานความก้าวหน้างานวิจัย ประจำปี 2556 – 2558. กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. กรุงเทพฯ.

ธรรมนุญ เต็มไชย คำรงค์ดี เสงสว่าง ปาริชาติ สิ้นสวัสดิ์ และ ตะหลก ทองเกิด. 2561. **รายงานการสำรวจพืชอาหารช้างป่า (*Elephas maximus*) และกระทิง (*Bos gaurus*) ในอุทยานแห่งชาติกุยบุรี**. หน้า 75 – 97 ใน วารสารนภาเพชร : Journal of Thailand National Parks Research : ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 : มกราคม – ธันวาคม พ.ศ. 2561. ชะอำการพิมพ์, เพชรบุรี

ธรรมนุญ เต็มไชย และ ทรงธรรม สุขสว่าง. 2559. **พรรณไม้ที่ชนพื้นเมืองใช้ประโยชน์ คุณค่าจากมรดกอาเซียนแก่กระเจาน-กุยบุรี**. ศูนย์วิจัยและพัฒนาอนุรักษ์กรมอุทยานแห่งชาติ จังหวัดเพชรบุรี, 377 หน้า

ปิ่น บุตรี. 2554. **“กระตอเย็น-โตไม่รู้ลืม” ธรรมชาติสร้างให้มาคู่กัน ที่ สวนพฤกษศาสตร์ เมืองตรัง**. ใน MGR online 26 พ.ศ. 2554. แหล่งข้อมูล: <https://mgronline.com/travel/detail/9540000064531>. เข้าถึง 30 กันยายน 2563.

มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. 2563. **สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 3. มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร**. แหล่งข้อมูล: <http://saranukromthai.or.th/sub/Ebook/Ebook.php?book=3> เข้าถึง 30 กันยายน 2563.

สถาบันคชบาลแห่งชาติในพระอุปถัมภ์ฯ. 2553. **ความรู้ระดับครูในเรื่องการจัดการช้าง**. สถาบันคชบาลแห่งชาติในพระอุปถัมภ์ฯ องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้. แหล่งข้อมูล: http://www.fio.co.th/p/km/document/54/54_KM_4_02.pdf เข้าถึง 20 กุมภาพันธ์ 2562.

สภาเกษตรกรแห่งชาติ. 2561. **ฟักข้าว**. แหล่งข้อมูล: <https://www.nfc.or.th/content/7470> เข้าถึง: 30 กันยายน 2563.

สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพ (องค์การมหาชน). **“ฝาง”**. ระบบฐานข้อมูลทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน, [ออนไลน์]. อ้างโดย Medthai.com แหล่งข้อมูล:<https://medthai.com/ฝาง/>

สุภาภรณ์ ปิติพร. 2559. **มะตูม สมรภูมิสมุนไพรรักษาโรค**. หมอชาวบ้าน.ปีที่ 38, ฉบับที่ 452, (ธันวาคม พ.ศ. 2559)

- อัศจารย์ยะ บัลดกฤษณะ. 2560. **คู่มือปฏิบัติเพื่อสุขภาพ ศาสตร์แห่งอายุรเวท ศาสตร์แห่งชีวิต**. แปลโดย ฌักคชา ตัญญา. ส.เอเชียเพรส (1989) จำกัด, กรุงเทพฯ
- อำนาจ คอวนิช. 2518. **ช้างไทย**. เอกสารบรรยายในวันอนุรักษ์สัตว์ป่า ประจำปี 2518 ณ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ตีพิมพ์ในหนังสือ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์อำนาจ คอวนิช เมื่อวันที่ 16 มีนาคม 2538.
- Alexander M. Greena,, Prateep Panyadeeb, Angkhana Intac,d and Michael A. Huffman. 2020. **Asian elephant self-medication as a source of ethnoveterinary knowledge among Karen mahouts in northern Thailand**. J. Ethnopharmacology. Res. ISSN: 0378 – 8741.
- Ananth D. 2000. **Musth in elephants**. Zoos' Print Journal 15 (5) : 259 – 262.
- H M De Nys, H J Bertschinger, J A Turkstra, B Colenbrander, R Palme, A M Human. 2010. **Vaccination against GnRH may suppress aggressive behaviour and musth in African elephant (*Loxodonta africana*) bulls--a pilot study**. Section of Reproduction, Department of Production Animal Studies, Faculty of Veterinary Science, University of Pretoria, Private Bag X04, Onderstepoort, 0110 South Africa. J S Afr Vet Assoc. 2010 Mar; 81(1):8–15. doi: 10.4102/jsava.v81i1.88.
- Mazars G. 1994. **Traditional veterinary medicine in India**. Sci. tech. Off. Int. Epiz., 1994, 13 (2), 443 – 451.
- Payyappallimana U. and Venkatasubramanian P. 2016. **Exploring Ayurvedic Knowledge on Food and Health for Providing Innovative Solutions to Contemporary Healthcare**. Front Public Health. 2016;4:57. Published 2016 Mar 31. doi:10.3389/fpubh.2016.00057 source: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4815005/>.
- Jayakumar S., Sathiskumar S., Baskaran N., Arumugam R. and Vanitha V. 2017. **Ethno-veterinary Practices in Southern India for Captive Asian Elephant Ailments**. J. Ethnopharmacology. Res. ISSN: 0378 – 8741.
- Sharma M. Chandra. 2006. **Hastyayurveda – A complete Treatise on Elephants**. Bull. Ind. Inst.Hist.Med. Vol.XXXVI–2006 pp 145 to 158